

Hutkáivuohta, improvisašuvdna ja innovašuvdna kultuvrralaš ovdanbuktimis

GUNVOR GUTTORM

Sámi allaskuvla

Láidehus

Háliidan dás álggus namuhit golbma dáhpáhusa, mat leat dán artihkkala čáledettiin bohciidan mu millii. Leat vásáhusat duodjeárgabeaivvis mas ieš lean leamaš searvvis: Čohkohalan duojára Elle luhtte. Elle lea goarrumin ja mun lean sutnje goarrunbiigán. Galge goarrut gálssohiid. Gálssohat galget mu fuolkegándii gii galgá konfirmerejuvvot. Letne mihtidan gándda geasa gálssohat galget, man galjit galget gálssohat njálbmeravddas, čippi bokte ja stihkánjálmmi bokte. Moai geahčadetne gápmasiid ja sisttiid, ja gehčče makkár gápmasiid heive «náitit oktii». Geahčadetne leatgo seamma suohkakat gápmasat, leatgo doarvái guhkit, guđemuš gápmasa bidjá čibbebealbihtán¹ ja gáttobeallin² ja guđemučča ludestanbihtán³ ja čulggomin⁴. Elle lohká ahte ii leat justa seammalágan guolga gápmasiin, muhto jus vállje gul dan njárbadat gápmasa čibbebealbihtán, de váldá suohkakat gápmasa ludestanbihtán ja geahččala vadjat eret suohkadeamos guolggá. Gálssohiidda gullet maid stigát, guorahalle ahte sáhttago goarrut dábálaš buksaláhkái daid, muhto dattege ferte jurddašit ahte galgá veaháš hiitta buvssaide. Goarodettiin heivehalle. Elle dárkilit geahččá gápmasiid, ja fuomáša gokko vajasta nu ahte sávnnji bokte eai hirrá guolggat juohke guvlui dahje oidno menddo bures ahte gápmasiin lea goabatlágan guolgasuhkodat. Muhtumiin válde káfebottu go dárbbasa veaháš jurdilit. Dadištaga ferte heivehaddat ja iskkastit ja fuomášit mo de bargá go šaddá rievdadastit, vai duodji šaddá vuogas. Ean maid duddjo maidege ođđa hutkosa, muhto goarodettiin badjánit fuomášumit hámi, goarruma ja gárvodeami ektui. Dás letne duddjomin «árbevirolaš» duoji, ja dákkár gálssohiid gorrot olbmot jahkásaččat. Munno váhnen- ja máttarváhnenbuolva leat gorron sullasaš gálssohiid.

1 Gálssoha váldobihtá ovdabealde.

2 Gálssoha váldobihtá maŋábealde.

3 Ludejuvvon bihtá maid goarru goabbat beallái čibbebealbihtá ovdabealde.

4 Oassi maid goarru gáttobeallái.

Lean doallamin čájáhusa muhtun almmolaš gallerijas. Čájáhusas leat mu duojit geahččanláhkái ja lean ráhkadan listta mas olbmot sáhttet oaidnit goal lea mii dujiid. Olbmot geahčadit mu dujiid, muhtun nissonolmmoš joraha mu bácci man lean gohčodan *Jumežat* (gč. gova). Muitala munnje ahte su geasuha dát bázzi, lihkahtta su dovduid. Jerrá leago sierralágan symbolihkka mu báccis ja maid lean jurddašan dainna. Mitalan iežan jurdagiid dainna, gos ávdnasiid lean viežžan ja manne lean justa doppe välljen daid viežžat, ja vel dasa lassin mitalan makkár miellagovva lea málle leamaš go lean duddjon dan.

Muhtun 20 jagi dassái ledjen fas jurys muhtun dáiddaorganisašuvnnas. Min bargun lei earet eará välljet lahtuid searváí ohcamiid vuodul. Lei muhtun gii lei ohcan ja sádden iežas dujiid. Buot duojit ledje čalbmáičuohccit ja vuohkkasat. Go galgaimet mearridit su miellahttuvuoda, de siđaimet veahkkin muhtun eallilan miellahttu searvvis, ja su duopmu lei ahte dát barggut eai leat originála, eige leat ođasmahtti, dahje ahte lea kollektiivvalaš duodji mas ii leat «doarváí ovttaskas olbmo hutkkus». Mii eat de dohkkehan su lahttun searváí. Dán mearrádusa lean mángii jurddašan ahte go duodječalmmiiguin geahččá, de ii lean vuogas mearrádus, go ii sáhte lohkat ahte duojár ii lean buriid dujiid dahkan. Muhto dán oktavuodas, muhtun dáidda-searvvis, mii árvvoštalai su dujiid, lei eará suorgi go dat mas son lei.

Hutkáivuohta ja duodji

Dáinna artihkkaliin fálan iežan dulkoma ja suokkardallama hutkáivuođa fáddái duoji oktavuodas. Váldogeahčastagat dán artihkkalis leat hutkáivuohta proseassan, gárvves bohtosa árvvoštallan ja makkár oktavuodas dahje konteavsttas geahččat hutkáivuođa. Artihkkalis guorahalan hutkáivuođa doahpaga kultuvrralaš ovdanbuktimiin (eng. *cultural expressions*) ja dás erenoamážit duojis, mas vuolggasadji lea sámi hábmen.

Dán áigásaš globála arenas geavahuvvo dájvja hutkáivuohta dehálaš «reaidun» juksat ođđa dieđuid ja dávviriid ja mat addet fas ekonomalaš ovdáneami (Hallam – Ingold 2007: 2). Dán oktavuodas lea innovašuvdna dájvja geavahuvvon lahka-lagaid hutkáivuođain (gč. Bharucha 2010: 21–35; Svašek 2010: 62–75). Muhto mo de dain doaimmain mat eai leat jurddašuvvon addit ekonomalaš vuoittu ovdáneami? Ekonomálaš vuoittus ii leat dušše dat mo jođihat dávvira, muhto maiddái makkár árvu das lea dihto birrasis ja suorggis. Dán artihkkalis geahčan beliid hutkáivuođas

mat eai leat dušše čadnon globála oidnui ja innovašuvdnii, muhto mo hutkáivuohta sihke gávdno ja lea huksejuvvon eará árvvuide go das ahte leat innovatiivvalaš ja galgá juksat globála márkana.

Hutkáivuohta, biras ja birastahtti servodat

Dát golbma duodjedáhpáhusa mitalit mo máhtta govvet hutkás doaimma, ja mo mii árvvoštallat hutkás doaimma. Mihaly Csikszentmihalyi oaidná ahte hutkáivuohta ii dáhpáhuva olbmo oavvi siste, muhto olbmo jurdagiid ja sosiokultuvrralaš oktavuodas (Csikszentmihalyi 1996: 23). Go ná geahččá hutkáivuođa, de lea sierra surggiin sierra vuohki mo oaidnit hutkáivuođa (ibid., gč. maid Guttorm 2010). Mihaly Csikszentmihalyi mielde olmmoš (indiviida), biras ja birrasa «čeahpit» (ekspearittat, ásahusat) leat mielde váikkuheamen mo ođđa hutkosat ihtet ja mo dat duvdoujvojit. Su oainnu mielde dihto suorgi ii ovdán dušše danne go ovttaskas olmmoš lea hutkái, muhto vuolgá das makkár áiggis ja birrasis olmmoš eallá (Csikszentmihalyi 1996: 23–32; Csikszentmihalyi 1999: 313–333). Csikszentmihalyi mielde gávdnojit golbma váldobeali mat leat čadnon hutkáivuođa ovdánahttimii: *suorgi* (eng. *domain*), *guovlu* (eng. *field*) ja *olmmoš* (eng. *individe*). Eaktun hutkás čovdosiidda leat su mielde dát bealit.

Jus dán galggašii bidjat duodjeoktavuhtii, de livččii suorgi duodji, guovlu fas duodjebirrasat, skuvllat, dutkanásahusat, duodjeorganisašuvnnat, galleriijat, duodječohkkejeaddjit jna., ja olmmoš fas juohke duojár.

Csikszentmihalyi modealla čájeha mo olmmoš, suorgi ja ásahus doibmet ovttas go hutkáivuohta galgá ollašuvvat. Jus hutkáivuohta galgá ollašuvvat, de fertejit muhtun njuolggadusat ja bargovuogit sirdásit suorggis ovttaskas olbmui. Ovttaskas olmmoš iđiha fas ođđasa dáid vuodul. Ásahus váikkuha dasa ahte lohkkogo ovttaskas olbmo dahku leat ođasin siskobealde suorggis. (Csikszentmihalyi 1999: 315.)

Lean geavahan Csikszentmihalyi modealla go govven golmma duojára duddjoma ja mo sii iđihit ođđasa ja mo sii mu áddejumi mielde iešguđet láhkai ieža ge áddejit mii lea ođđa duodji (Guttorm 2010: 139–163). Das geahččen mo biras (suorgi Csikszentmihalyi modealla vuodul), sihke lagas ja birastahtti servodat, váikkuha hutkáivuhtii. Csikszentmihalyi deattuha ovttaskas olbmo hutkáivuođa ja mo iđiha ođđasa. Jus geahččat duodjebirrasa oppalaččat suorgin, de lea duodjesuorgi mii árvvoštallá ja duvdá ovttaskas olbmo buktagiid.

Mu vuosttas ovdamearkkas govven muhtun duddjonproseassa mii gullá sámi dilálašvuhtii, sámi árgabeaivái. Go hutkáivuoda dán oktavuoda geahččá, de lea hutkama ulbmil čadnon árvvuide mat leat sosiálalaš birrasis. Nuppi ovdamearkkas oaidnit mo mu duodji árvvoštallojuvvo individuálalaš boađusin. Lean sirdán duoji čájáhusbáikái, gallerijai mas olbmot leat hárvánan oaidnit ja árvvoštallat ilbmademiid sihke dáiddalaš kriteriijaid vuodul, ja justa geahččat mii das lea ođas. Goalmmát ovdamearkkas fas govven mo duddjon mii «mihtiduvvo» leat allaárvosažžan sullasaš birrasis maid govvejin vuosttas ovdamearkkas, sirdašuvvá ja galgá árvvoštallojuvvot birrasis mas leat eará árvvoštallanvuogit, namalassii dáiddabirrasis, dahje suorggis. Lean iežan ámmátdoaimmas dávjá logaldallan hutkáivuoda ja fuomášan ahte man unnán lea dutkojuvvon mo mii sámi dutkamis ja erenoamážit sámi duodjedutkamis leat guorahallan fenomena hutkáivuoda (Guttorm 2001; Guttorm 2010). Sámi duddjon ja dáidda leat mañimuš jagiid čállojuvvon dáiddalaš ja duddjon praksisiin, vaikko ii leat hutkáivuoha sierra meroštallojuvvon (gč. Svensson 1999; Persen – Geving 1999; Eilertsen et al. 2002; Høydalsnes 2003; Somby 2003; Dunfjeld 2006; Bergmann 2009; Lundström 2010). Hutkáivuoha dahje kreativitehta lea doaba mii geavahuvvo beaivválaččat ja juohke suorggis, ja danne ii leat čadnon dušše dáiddalaš doaimmaide (Guttorm 2010; Boden 2008). Mun dán artihkkalis bisun duodjesuorggis, go oaivvildan ahte lea dárbu hukset geahččanguovllu mas lea duodji vuodđun.

Mii dávjá jurddašat ahte hutkáivuoha lea čadnon erenoamáš olbmuide, geat leat riegdan erenoamáš hutkás attáldagaiguin ja ahte sin barggut vulget das go sis dušše «leikásit» ođđa idéat. Muhto mañimuš áiggiid lea dutkan eanet ja eanet guorahallagoahtán eará beliid olmmošlaš oktavuodain mat váikkuhit hutkáivuhtii (gč. omd. Guttorm 2010; Kaufmann 2008; Svašek 2010: 63). Nu šaddá maid de iskat ahte leago hutkáivuoha oppalaš dáhpáhus. Kaufmann oaidná ahte ferte leat veaháš várrugas čuoččuhit ahte miehtá máilmmi áddejit hutkáivuoda seammaláhkai nu guhká go eanaš dutkammat mat leat čadahuvvon, leat vuolgán oarjemáilmmis (Kaufmann 2008: 149).

Ovttaskas olbmo attáldat vai birrasa váikkuhus ja doarjja

Hutkáivuohadoaba ja fenomena lea oalle moalkái ja mángga dásis, ja mu ulbmil ii leat čilget mii hutkáivuoha lea, muhto baicce geahččat muhtun beliid hutkáivuoda mat govvidit duodjeproseassa. Kaufmann árvala ahte ferte muitit jearrat leago hutkáivuoda doaba ge buot kultuvrrain ja sáhtta go hállat hutkáivuoda oppalaš (universála) jurdagiin (Kaufmann 2008: 149–155).

Ovttaskas olmmoš lea leamaš guovddážiis go lea sáhka hutkáivuodas. Manjimuš áiggiid leat dattege deattuhišgoahtán sihke hutkáivuoda dutkamis ja muđui hutkáivuoda áddejumis ahte olbmuidgaskasaš oktavuodain lea stuorra váikkuhus dasa mo hutkáivuoha ovdána. Hutkáivuoda dutkamis leat deattuhišgoahtán eanet sosiologalaš ja kollektiivvalaš váikkuhusaid (gč. Hallam – Ingold 2007: 1–19; Isar – Anheier 2010: 3.) Lean välljen iežan argumenterema vuodđun Mihály Csikszentimihalyi čilgehusa das, mo biras váikkuha dasa mii lea hutkás čoavddus ja mii lea hutkáivuoha (Csikszentimihalyi 1990: 284). Dán de čanan duodjemáhtuide ja digaštalan leago nu oktageardán ahte go árbevieruin bargá, de geardduha ja nu váilu das hutkáivuoha. Kaufmann, gii earet eará čatná hutkáivuoda psykologijai, deattuha olbmo attáldaga ja indiviida dásis leat leamaš guovddážiis kreatiivvalaš dutkamis (Kaufmann 2008: 9). Muhto son oaidná ahte lea dárbu maiddái eanet dutkat beliid mat leat čadnon kultuvrraide ja oktavuodaide (ibid.). Mihály Csikszentimihalyi lea psykologa ja lea manjimuš 20-30 jagiid beroštan hutkáivuodas. Son lea ovdánahttán vuogi mas geahččá mo biras váikkuha olbmo hutkáivuhtii. Go hutkáivuoda duodjeoktavuodas digaštalan su modealla vuodul, de bijan maid hutkáivuoda sierra kontekstii.

Kultuvrralaš ovdanbuktimat govvejit doaimmaid mat leat sihke vuolgán joavkkuin ja main ii buot háviid leat mihttomearrin idihit odđa hámi dahje odđa dieđu, muhto heivehit daga odđa dillái. Dakko bokte de idihuvvo odđa hápmi, ja odđa diehtu. Sáhtágo de hállat hutkáivuodas dákkár dilis? Jus hutkáivuodas jurdaga vuodđu lea ahte dan maid olmmoš idiha, galgá leat innovatiivvalaš, de mielddisbuktá maid ahte ferte hilgut konvenšuvnnaid (gč. Kaufmann 2008: 137). Kultuvrralaš ovdanbuktimiid, mat čuvvot dihto konvenšuvnnaid, ii oainne Kaufmann ovddidit hutkáivuoda (Kaufmann 2008: 149). Son lea dattege várrugas go dán čuoččuha, go oaidná ahte hutkáivuodaáddejupmái čatnasit bealit nugo biras ja servodat. Muhto leatgo dát vuostebealit? Ingold ja Hallam ja Svašek oidnet dalle ahte ii ábut geahččat bohtosa ja árvvoštallat dan vuodul man hutkás čoavddus lea, baicce ahte lea proseassa ja improvisašuvdna proseassas mii lea guovddážiis. Sii oidnet ahte ii leat vuoiggalaš go hállá hutkáivuodas ahte dikotomiseret gaskal «árbevirolaš» giehtabarggu ja diehtabarggu/dáidaga mii lea innovatiivvalaš. (gč. Hallam – Ingold 2007: 1–25; Švašek 2010: 62–65.) Mu ovdamearka duojáris gii lei ohcan miellahttun muhtun dáiddasearvá, ja ii dohkkehuvvon danne go su duojit ledje «menddo árbevirolaččat», lea ovdamearkan mo goabbatlágan hábmenárbevierut árvvoštallet iešguđet surggiid. Go mun searvvan čájáhussii muhtun galleriijas, nugo dahken Jumežat-bargguin, de dieđán maid ahte olbmot geahččat bohtosa ja árvvoštallet dan maid oidnet. Muhto



Govva. Jumežat (bácci duojár: Gunvor Guttorm). Govven: Gunvor Guttorm.

munnje lea oasálastin čájáhusas okta oassin olles mu vásáhusain dujiin: Lean čuoigamin cuoŋun ja ohcamin báhkiid ja in máša go lea cuoŋu, de givccun vuomis várrái gos sáhtá várdádit. Doppe várdádan váriid, jávriid, láhtuid ja scooterluot-taid. Oainnán jávri gos dávjá leat oggon ja vári mas lea olbmo hápmi. Árvidan ahte dien váris gal várra lea namma dan hámi mielde. Čierastan fas vuopmái ja joatkkán ohcat báhkiid. Gávnnan buriid báhkiid ja govahalan maid dain sáhtášii dahkat. De fuomášan guokte visirbáhki mat leat hui bálddalagaid ja njeaidán muora nu ahte goappašat báhkit leaba ain bálddalagaid muoras gitta. Ruovttus mánga jagi maŋŋil de fas gávnnan báhkiid ja jorahalan muora gávndnan dihtii maid das oážžu. Oainnán báhkiiguoktá leaba dego jumežat. Smávvat hábmegoađán ja dađistaga goban ja lik-ten, ja bijan iežan áddejumi bargui. Hábmén Jumežiid. Duojsis šaddá sihke «ovdda-bealli» ja «maŋábealli». Ovddabealde lean govven váriid, váriid ja jávriid maid nu dávjá várdádan go lean čuoigamin duoddaris, maŋábealde fas govven eallima álggu, ja dasa bijan jorba geađggážiid.

Dát bealit mu proseassas han eai leat čabučielgasat go bijan čájáhussii, go doppe lea gárvvés buvttá oidnosis. Jus olbmot galget fuomášit ja oaidnit árvvu mu barggus, de fertejit árvvoštallat barggu, ja Csikszentmihalyi sániiguin hilgut dahje oaidnit das árvvu. Muhto nuppe dáfus, mu proseassa buvttelit bohtosii lea leamaš moalkái ja ollu heivehaddamat. Dát lea proseassa maid Hallam ja Ingold ja Svašek deattuhit.

Csikszentmihalyi čuoččuha ahte hutkáivuohta ii sáhte leat iešvuohta olbmos man sáhtá mihtidit almmá ahte vuhtiiváldá makkár servodagas ja kultuvrras eallá. Csikszentmihalyi čilge ahte hutkás olmmoš lea sihke «árbevirolaš» ja «ođasmahtti». Dieđut leat vurkejuvnon kultuvrraid vuogádagaide, mat sisttisdollet strukturerejuvnon dieđuid maid olbmot ohppet ja maid fas oahpahit viidáseappot. Dáidda vuogádagaide gullet dakkár áššit go omd. lávlagat, rávvagat, mo ráhkadit biepmuid ja máhttit cahkkehit dola, jna.

Innovašuvdna lea doaba mii dávjit ahte dávjit geavahuvvo hutkáivuođa oktavuodas. Dalle čujuhit masa nu, mii lea ođas. Dakkár fágasurggiin go dáidda ja hábmén (design), geavahit fas doahpaga ođasmahttin go govvidit dáid surggiid ođđa ja beroštahtti buktagiid dahje buktagiid iđiheami. Muhto mo de lea sáhka duojsis mas lea čanastat dihto guvlui ja dihto kultuvrralaš árbevrrui?

Lean dás válljen geavahit innovašuvdna-doahpaga dan sadjái go ođasmahttima, fuomášumi dahje eará sullasaš doahpagaidd, dannego doaba innovašuvdna sisttisdoallá jurdaga buvttadeamis mii «časká láibái», dahje mas lea ekonomalaš boađus.

Deattuhan *hutkáivuoda*-doahpaga dalle go lea sáhka ovttaskas olbmo doaimmaid ja daid servodatlaš beliid birra. Geavahan duddjoma vuolggasadjin go geahčan dáid beliid.

Innovašuvdna

Rievdan ja ođasmahttin lea leamaš vuodđojurddan modearna servodagas. Dáidda, kultuvra ja hábmen leat leamaš njunnožis váikkuheamen ja bidjamin eavttuid dasa, mii lea oidnon ođasmahttimin modernitehta oktavuodas (gč. Svašek 2010: 63). Muhto manimus 30-40 jagi lea innovašuvdna ožžon eanet ja eanet coavcci ođasmahttindigaštallamiin, vaikko ieš doaba lea gal gávdnon jo čuvgehusáiggis (gč. Meyer 2007: 5–8). Innovašuvdna Norga (*Innovasjon Norge* 2010) lea stáhtalaš ása-hus, mii vuodđuduvvui jagis 2004 ja válddii badjelas doaimmaid čuovvovaš lágá-dusain: Statens nærings og utviklingsfond, Norges eksportråd, Statens Veiledningskontor for Oppfinnere ja Norges Turistråd (*Innovasjon Norge* 2010)⁵. Innovašuvdna dán oktavuodas lea ná čadnon ealáhusovdáneapmái, gávppašeapmái olgoriikkaiguin ja turismii. Globaliseremis leat mánggalágan ámadajut, ja okta lea miehtámáilmmi ekonomalaš- ja márkanastindoaimmat. Bharucha oaidná ahte dákkár oktavuodas lea ge hutkás ekonomiija doaba badjánan (*Creative economy*) (Bharucha 2010: 22–33). Dat de lea daguhan ahte hutkás doaimmat mat atnet vuodđun árbevirolaš ovdanbuktimiid, eai fuomášuvvo ja eai oidnojuvvo leat hutkás doaibman.

Siri Meyer oaihvilda ahte innovašuvdna lea ožžon masá vuoiñjalaš mearkašumi Norggas, ja ahte dát jurddašeapmi lea vuolgán dáiddasurggiin. Son čájeha mo dáiddahistorjjá romantihkka-áigodagas oidne dáiddára olmmožin, gii ozai ođđasa ja originála ja dáistalii konvenšuvnnaiguin ja árbevieruiguin. (Meyer 2007: 13.) Dán son gohčoda estetihkkan, mii attii dáidagis bassi ja ipmillaš gova (ibid.). Svašek lokte golbma beali mo hutkáivuolta lea čadnon ovttaskas olbmui ja innovašuvdnii: Gaskaáiggi jurdda ahte dáiddár lea olmmoš sierra attáldagaiguin ja gii lea geniija, 1800 logu kanttalaš estetihkkaoidnu ahte albma dáidda lea transcendentalaš ja 1900-logu álggu oaidnu ahte dáidda luvvejuvvo eallimis eret. (Svašek 2010: 64.) Dát erenoamáš ja bassi govva dáidagis lea rievdan, muhto dattege bistá ain áddejupmi ahte innovatiivvalaš olmmoš ferte idihit juoidá ođđasa, mii ii leat velá leamaš oidno-sis: easkka dalle lea su dáidda beaktil.

⁵ Norgga stáhta ealáhus-ja ovddidanfoanda, Norgga eksportaráđdi, Stáhta bagadallandoaimmahus hutkiide ja Norgga Turistaráđdi.

Sáhtta goit jearrat, ahte leago innovašuvdna- dahje ovdánahttinattáldat juoga mii lea juolluduvvon dušše muhtun olbmuid? Dát badjánahtta maiddá elihtajurdaga, danne go jus ná lea, de ferte gávdnot maid muhtun joavku mii árvoštallá ja mearrida ahte leago giinu innovatiivvalaš. Vuordámuš, ahte olmmoš ferte dahje olbmot fertejit ođasmahttit dahje leat innovatiivvalaččat, lea maiddá leavvan eará surggiide servodagas, oaivvilda earet eará Meyer (Meyer 2007: 28). Dan oaidná čielgasit go geahččá makkár doaimmaid Innovasjon Norge deattuha. Mihtidanbealit nugo áigi, kvalitehta, kvantitehta ja gánnahttivuohta leat dás fárus. Innovasjon Norge mielde innovatiivvalaš čovdosat galget leat gánnahtti ja dat galget bastit gilvalit eará buktagiiguin maiddá globála márkaniin.

Innovašuvdna lea guovddáži go dán áigge digaštallet hutkáivuodas. Doaba innovašuvdna sisttisoallá jurdaga, ahte buktagis ferte leat stuorát mearkkašupmi go muhtun unna njárggaži. Sáhtta lohkat ahte modernitehta lea oamastan ovdánahttinjurdaga, ja nu maiddá bidjan eavttuid dasa maid oaidnit leat ovdánahttimin ja mo dan galgá sihke meroštallat ja mihtidit (Meyer 2007). Árbevierru lea ge oidnojuvvon vuostebeallin modernitehtii. Modernitehta estetihkkii sajáiduvvan áddejumi mielde dušše *ovttaskas olmmoš* lea innovatiivvalaš. Dát oaidnu lea leavvan oarjemáilmmis, ja danin kultuvrrat, main indiviida ii leat leamaš guovddáži go lea ovdánahttan buktagiid, leat gártan olggobeallái go leat meroštallan buktagiid ovdáneami. (Svašek 2010: 63–65.) Bharuchas lea mu mielas beroštahti lahkoneapmi innovašuvdna ja hutkávuodadigaštallamii. Son váldá árvvu ovdamearkan ja oaidná ahte dan sadjái go geahččat aivve ekonomalaš bohtosiid hutkás čovdosiin, de leat árvvut molssaevttolaš buorit maid sierra joavkkut juogadit. Dát juogadeapmi dasto ii dárbbáš addit ekonomalaš vuottu, muhto dan ekonomiija (birgen) lea lonohallan, juogadeapmi ja árvvasvuolta, ja árvvus atnin. (Bharucha 2010: 22.) Dávjá lea dát doaimba čadnon árbevirolaš doaimmaide, árgabeaivái, ja vuostebeallin innovatiivvalaš hutkáivuhtii (ibid.). Dáno sáhtta maid oaidnit mu álgomuitlusa mas moai Elliin letne goarrumin gálssohiid fuolkegándii. Válddán dás muhtun eará ovdamearkka. NRK Sápmi radiodoaimmaheaddji Máret Sofe Holmestrand jearahalai guovtti nissonolbmo, Karen Inger Anne Proksi ja June Brita Eira, Guovdageainnus eret. Doaimmaheaddji oaidná duojárguokta leat hutká (NRK Sápmi 2011). Soai leigga iežaska 1980-logu konfirmašuvdnagávttiid čuohtpadan ja dain gorrón ođđa biktasiid nugo jáhkaža ja vuolppu ja goabbái ge velá veskkožiid. Konfirmašuvdnagávttit, maid leigga ožžon skeaŋkan váhnemiin, ledje heaŋgán badjel 25 jagi skábes. Dál soai háliideigga fas váldit

odđasis atnui gávttiid, rievdadit ja ođasmahttit, nu ahte sáhttiba fas geavahišgoahtit daid. Goappašagat namuheaba bottus ahte soai atniba árvvus iežaska gávttiid. Sudnos leat buorit dovddut daidda, ja oaidniba dál ollesolmmožin makkár allaárvosaš skeaŋka soai leaba váhnemiin ožžon. Jearaldahkii ahte livččii go sáhtán gávpedužiid dáno goarrugoahtit, de eahpideaba (ibid.). Soai čatnaba, nu go ádden sudno ságaid, nannosit iežaska dovdduid duddjomii. Soai beassaba juoidá ođđa goarrut alceseskka, muhto soai maiddái deattuheaba iežaska oktavuoda (giitevašvuoda) váhnemiidda. Bharucha geahččá golbma molssaevttolaš vuogi geahččat hutkáivuoda mii luvve eret ekonomalaš deattus; gaskaboddošaš doaibma, vuollegašvuolta bargui ja ekologalaš jurddašeapmi (Bharucha 2010: 26–29). Lea erenoamážit vuollegašvuolta maid dás oainnán beroštahttin, go son oaidná vuollegašvuoda leat árvun mii deat tuha sihke dan áiggi mas dál eallá olmmoš, ja dan áiggi mii lea leamaš (ibid.). Árvvut maid dás goarruguovttos namuheaba, leat sihke buktaga ruđalaš árvvut ja dan árvvus atnin. Goarruguovttos árvvus atniba sihke árbevirolaš biktasa, namalassii gávtti maid leaba ožžon váhnemiin ja gudnijahttin dihtii dili, de rievdadeaba ja geavahišgoahtiba gávtti.

Csikszentmihalyi oaiivvilda ahte jus galgá leat ođasmahtti, de ferte juoganu láhkai dovdat dihto kultuvrra njuolggadusaid, vai diehtá maid lea ođasmahttimin (Csikszentmihalyi 1996: 71). Dán duddjoma sáhtá atnit ovdamearkan das mo sáhtá mohkastit ja liikká bissut árbevieru siskkobealde. Rievdadit gávtti ja coggat dan beassážiid áiggi Guovdageainnus, sáhtá oaidnit guovtti láhkai, jogo ahte ferte duostat dahje ahte hásttuhuvvo rievdadit. Csikszentmihalyi oaidná ahte hutkáivuhtii ferte čatnat árvvu ja duohtandahkama doahpagiid (Csikszentmihalyi 1990: 284). Árvvut vulget das mo muhtun biras, kultuvra dahje servodat ovttas lea ádden daid. Go dát diehtovuohki rievdá dan made ahte lea čalbmáicuohcci, ja olbmot dan oamastišgohtet ja dasto vurkejit «diehtogáldui» (rupmašii ja millii) ja loahpas gaskustit dan manisboahhtiide, de lea Csikszentmihalyi mielas sáhka hutkáivuodas. Dat mii dohkkeha dahje hilgu muhtun dagu, lea olbmuid beroštupmi dahje fuolla. Jus muhtun jurdda, dávvir dahje fihttu ii geasut olbmuid beroštumi, de eai oainne dan hutkás čoavddusin ge, iige dat seaillo boahhtevaš buolvvaide. (Csikszentmihalyi 1990: 287.)

Improvisašuvdna

Geahčan mo improvisašuvdna lea badjábanan molssaevttolaš geahččanvuohkin go vihkkedaddá hutkáivuoda. Earret eará Tim Ingold, Elisabeth Hallam ja Maruška Svašek mielas fas improvisašuvdna lea dehálaš oassin hutkáivuodas (Hallam – Ingold 2007: 2–21; Svašek 2010: 62–78). Hallam ja Ingold mielas improvisašuvdnii gullá dat ahte olbmot fertejit dađistaga dahkat mearrádusaid go leat dahkamin juoidá. Sosiálalaš eallimis eai leat čavges njuolggadusat, ja vaikko vel livččege, olmmoš ferte goit dađistaga gávdnat odđa vugiid mo dulkot daid ja mo de fas láhttet. (Hallam – Ingold 2007: 2–21.) Maiddáí Bharucha oaidná iežas hutkáivuoda áddejumis dehálažžan improvisašuvnna go čujuha hutkosiidda mat leat gaskaboddosaččat (gč. Bharucha 2010: 26–27). Nugo dán álgoovdamearkkas mas moai Elliin duddjotjetne gálssohiid, lea ollu improvisašuvdna ja heiveheapmi dillái. Moai goappašagat dihte man dilálašvuhtii galget gálssohat, muhto dattege ean sáhte olles bargoproseassa govahallat álggus gitta lohppii.

Hallam ja Ingold oaidnu hutkáivuodas lea beroštahtti. Soai vuosttildeaba ahte go lea sáhka hutkáivuodas de leat ođasmahttin ja bisuheapmi vuostebealit, dainna jurdagiin ahte bisuheapmi lea čadnon konvenšuvnnaide dahje njuolggadusaide ja innovašuvdna fas galgá botket konvenšuvnnaid. Soai oaidniba baicce ahte go geahččá hutkáivuoda dan oainnus ahte maiddáí bisuheamis lea hutkáivuoha, de lea improvisašuvdna guovddáži. Improvisašuvdna gullá bargoproseassa oktavuhtii ja innovašuvdna fas mihtida hutkáivuoda gárvves bohtosiin. (Hallam – Ingold 2007: 3.)

The difference between improvisation and innovation, then, is not that the one works within established convention while the others breaks with it, but that the former characterizes creativity by way of its processes, the latter by way of its products. To read creativity as innovation is, if you will, to read it backwards, in terms of its results, instead of forwards, in terms of the movements that gave rise to them. (Hallam – Ingold 2007: 2.)

Improvisašuvdna sudno čilgehusa mielde deattuha proseassa, mii govvida mo olbmot buvttelit daidda čovdosiidda maidda buvttelit. Soai deattuheaba njeallje beali improvisašuvnnas:

- 1) Váikkuheaddji (eangalasgilli *Generative*): olmmoš ii hábme okto, leat ollu earát geat šaddet searvat dáidda doaimmaide.
- 2) Oktavuohta (eang. *Relational*): doaimmat leat čadnon daidda responsaide maid olmmoš fidne earáin.
- 3) Gaskaboddosaš (eang. *Temporal*): gávdnojit dihto áigái čadnon doaimmat, ja danne dat doaimmat leat gaskaboddosaččat.
- 4) Vuohki mo mii bargat.

Dá lea govvádus ollislaš proseassas mo mii bargat ovttas earáiguin, birrasiin ja áiggi dáfus. (Hallam – Ingold 2007: 4.)

Go geahččat fas June Brita Eira ja Karen Inger Anne Proksi duddjoma, de boahtá ovdan prográmmas ahte soai gulahallaba birrasiin go soai hállaba iežaska váhne-miiguin. Soai coggaba biktasiid oktavuođain goas ollugat cogget gávttiid, ja nu soai sáhttiba maid oažžut cuiggodeami, rámi jna.

Ádden Hallam ja Ingolda nu, ahte soai deattuheaba hutkáivuoda proseassan mas de leat oassedáhpáhusat ja mat váikkuhit olbmo dovdui, moki ja ovdanbuktimii. Árgabeaivvi doaimmat ja árgabeaivvi sosiálalaš oktavuođat leat oassin hábmemis. Dán oktavuođas soai guorahallaba ja ákkastallaba manne geardduheamis ferte ge leat hutkáivuoha (ibid.).

Copying or imitation, we argue, is not the simple, mechanical process of replication that is often taken to be, of running off duplicates from a template, but entails a complex and ongoing alignment of observations of the model with action in the world. In this alignment lies the work of improvisation. (Hallam – Ingold 2007: 5.)

Sudno oaidnu ahte «árbevirolaš dujiin» (*traditional artforms*) lea improvisašuvdna, dahká ahte ii sáhte hállat dušše buhtes geardduheamis, ja ii oppa leatge vejolaš hállat dušše geardduheamis. Čuoččuhus, ahte árbevierru sirdašuvvá buolvvas bulvii, sáhtá addit boasto gova das ahte dat lea rievddakeahtá, ja danne eai beasa olbmot geavahit iežaset hutkáivuoda (ibid). Lean ovttamielalaš sudnuin ahte árbevieruin lea sakka eanet improvisašuvdna ja rievdan ja ođasmahttin, ja nu maddái leat olbmot ferten leat hutká. Go moai Elliin goaruime gálssoshiid, de lei ollu heivehallan ja barg-

gadettiin iskkadeapmi. Goarodettiin maiddái bohtá sáhkalgaid, ovdamearkka dihtii mo olmmoš, dan rájes go mearrida duddjot, jurdagiiguin čuovvu su geasa lea goarrumin. Munnos lea goappašagain sierra oktavuoha sihke gándii, váhnemiidda ja birrasii gos sii leat. Maja Dunfjeld lea iežas doavtterdutkanis ea.ea guorahallan sosiálalaš oktavuodaid máttasámi guovllus, ja čujuha ahte olbmot ovttas duddjojit áddejumiid muhtun hámis ja hearvvain/ ornameanttain (Dunfjeld 2006: 195–197). Su dutkan čájeha ahte gulahallan olbmuid gaskkas duddjodettiin lea rahpan rievdanvejolašvuoda, vaikko hápmi ja hearva ain lea joatkašuvvan (ibid.). Nu go ádden su, de govve hutkáivuoda mas vuolggasadjii lea heivehallan.

Čoahkkáigeassu

Mu jearaldahkii, leago árbevierru dušše geardduheapmi, ferte lohkat ahte muhtun muddui lea dat geardduheapmi, muhto lea maid ovdánahttimis jearaldat ja dalle leat ferten hutkat ođđasa. Oainnán ahte dan maid Ingold/Hallam čilgeba improvisašuvnna birra, lea vejolaš geahččat duoji oktavuodas. Improvisašuvnna luonddus lea ahte barggadettiin gávnnaht čovdosiid.

Sii geat árvoštallet muhtun buktaga, leat suorggi berošteaddjit, Csikszentmihalyi sániiguin. Juohke rievdan servodagas gáibida olbmui heiveheami ođđa diliide. Sii geat duddjojit odne, duddjojit sullasaš dujiid go ovdal, muhto eará dilálašvuodain ja eará eavttuid dihtii, nugo dás namuhuvvon ovdamearkkat. Eará álgoálbmogiin oaidná ahte go ođđa oktavuodas ja ođđa ávdnasat bohtet ja eallin rievdá, de lea maid leamaš dárbu gávdnat ođđa vugiid ja dujiid, ja dat de lea hásttuhán ja movttiidahtán jurddašit ođđasit ja heivehaddat boares bargovugiid ođđa dillái (gč. omd. Berlo – Phillips 1998: 28–32). Heivehallan ja improvisašuvdna lea dás guovddázis.

Mo de jus geahččá árbevirolaš duoji, sáhttago hállat hutkáivuodas dán oktavuodas. Vaikko velá leage árbevirolaš duodji, de lea árbevirolaš duodji ge nu ahte rievdá dađistaga go olbmot, olbmuid eallindilit, dárbbut ja oktavuodas rivdet. Dat iešalddis lea čielggas ahte maiddái árbevirolaš duddjonvugiin gávdnojit hutkás čovdosat.

Ovttaskas olmmoš, vaikko duddjo «árbevirolaš» dujiid, sáhtta spiehkastit ja vuolggahit ođđa ideaid, vaikko ii soaitte sáhttit lohkat ahte das lea globála váikkuhus, ja nu lea innovatiivlaš.

Gáldut

Girjjálašvuohta

- Anheier Helmut – Raj Isar Yudhishtir (doaim.) 2010: *Cultural Expression, Creativity & Innovation*. The Cultures and Globalization Series 3. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC: Sage.
- BHARUCHA, RUSTOM 2010: Creativity: Alternative Paradigms to the ‘Creative Economy’. – Helmut Anheier – Yudhishtir Raj Isar (doaim.), *Cultural Expression, Creativity & Innovation*. The Cultures and Globalization Series 3. s. 21–37. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC: Sage.
- BERGMANN, SIGURD 2009: *Så främmande det lika Samisk konst i ljuset av religion och globalisering*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- BERLO, JANET C. – PHILLIPS, RUTH B. 1998: *Native North American Art*. Oxfors New York: Oxford University Press.
- CSIKSZENTMIHALYI, MIHALY 1990: Kreativitet och kulturell utveckling. – Maj Ödman (doaim.), *Om kreativitet och flow Sammanställning och kommentar: Georg Klein*, s. 284–296. Stockholm: Brombergs Bokförlag.
- 1996: *Creativity Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: HarperCollins Publishers.
- 1999: Implications of a System for the Study of Creativity. Robert J. Sternberg (doaim.): *Handbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BODEN, MARGARET A. 2004 [1990]: *The Creative Mind Myths and Mechanisms*. London – New York: Routledge.
- DUNFJELD, MAJA 2006: *Tjaalehtjimmie Form og innhold I sørsamisk ornamentikk*. Snåsa: Saemien Sijte.
- EILERSTEN, BJARNE – STORM, DIKKA– OLAUSSEN, HEGE – JERNSLETEN, NILS – NESSET, SIGMUND (doaim.) 2002: *Ofelaš Iver Jåks Veiviseren*. Tromsø: Ravnetrykk.
- GUTTORM, GUNVOR 2010: *Duodjáris duojárat. Duddjon ealiha duodjedigaštallama: Artihkkalčoakkaldat*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- HALLAM, ELISABETH – INGOLD TIM 2007: Creativity and Cultural Impovisation: An Introduction. – Elisabeth Hallam – Tim Ingold (doaim), *Creativity and Cultural Impovisation* s. 1–22. Oxford – New York: Berg.
- HØYDALSNES, ELI 2003: *Møte mellom tid og sted Bilder av Nord-Norge*. Oslo: Forlaget Bonytt.

- KAUFMANN, GEIR 2008: *Kreativitet for alle*. Virum: Dansk Psykologisk forlag.
- MEYER, SIRI 2007: *Det innovative mennesket*. Bergen: Fagbokforlaget.
- PERSEN, SYNNOVE – GEVING, BENTE 1999: *Muora ii galgga sojahit eambbo go gierdá. Duojára Jon Ole Andersena birra*. Ikkaldas: Idut.
- SOMBY, SEIJA RISTEN 2003: *Beaiveneidda duodji Duodjeárbevierru kultuvrralaš mearkkašumit ja enkultuvrašuvdna golmma sohkaoluolva áigge Gáregasnjárgga ja Kárášjoga guovllus 1900-logus*. Sámegeala ja -kultuvra Pro gradu-dutkamuš. Oulu: Oulun yliopisto.
- SVAŠEK, MARUŠKA 2010: *Impovising in a World of Movement: Transit, Transition and Transformation*. – Helmut Anheier – Yudhishtir Raj Isar (doaim.), *Cultural Expression, Creativity & Innovation*. The Cultures and Globalization Series 3, s. 62–78. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC: Sage.
- SVENSSON, TOM G. 1985: *Asa Kitok och hennes döttrar En studie om samisk rotslöjd*. Stockholm: Nordiska Museet.

Eará gáldut

- Innovasjon Norge* 2010. – [http:// www.innovasjon norge.no](http://www.innovasjon norge.no) (20.09.2010).
- NRK Sápmi* 2011. Buorre idit Sápmi. Vuossárgga cuoŋománu 18. beaivvi 2011 dii. 07.35

Creativity, improvisation and innovation of cultural expressions

In this article I will elaborate on question of creativity in the context of *duodji*. My key question is if innovation is creativity and repetition is traditional knowledge.

I examine creativity with the viewpoint that every human being has a creative potential. I have chosen to utilise Mihály Csikszentmihalyi's theories on how the environment (domain and field) influence the individual and on how to measure creative solutions and to understand what creativity is.

Innovation has become a concept that more often is used in the context of creativity. The foundation of the notion of innovation is evolution and the following development is expected to have global economical and political effects. Approaching innovation in this view means emphasizing the results and how the society measures and evaluates the creative solution. But on the other hand, and especially when approaching cultural expressions, creativity is a process, and when you look at how creative humans are in the process, it is important to bear in mind that it is not only the result that matters. In this context I have used Tim Ingold, Elisabeth Hallam and Maruška Svašek concept how to understand the role of improvising in cultural expressions are important for creativity.

Keywords: Creativity; innovation, improvisation, *duodji*

GUNVOR GUTTORM

gunvor.guttorm@samiskhs.no

Sámi University College